INFORMATOR MIEJSKI

WYDANIE SPECJALNE

NUMER 16

KWIECIEŃ 2015

LIMANOWA

ISSN 2392-1501

450 lat miasta Limanowa

1565-2015

RESTAURACJA

Początki Miasta Limanowa

450 lat miasta Limanowa 1565-2015

Do założenia miasta Limanowa doszło w 1565 r. z inicjatywy Stanisława Jordana z Zakliczyna, którego długie starania o utworzenie w swoich dobrach centrum administracyjnego, zostały uwieńczone nadaniem i podpisaniem przez króla Zygmunta Augusta 12 kwietnia, na sejmie piotrkowskim aktu lokacyjnego. Przywilej oparty o przepisy prawa magdeburskiego niósł za sobą przede wszystkim dogodne warunki do rozwoju handlu, rzemiosła oraz wszelkiego rodzaju usług, świadczonych miejscowej ludności, która zajmowała się zasadniczo uprawą roli i hodowlą. Jednym z najważniejszych zapisów było nadanie osadnikom tzw. „wolnizny", czyli zwolnienia od podatków na rzecz państwa na okres 30 lat. Tak długi okres braku opodatkowania świadczył o trudnych warunkach terenowych, z którymi musieli zmagać się koloniści. Miasto powstało na tzw. „surowym korzeniu" w widłach potoków Mordarskiego i Starowiejskiego, na gruntach należących do przedkolacyjnej osady Ilmanowa, skąd pochodziła większość mieszkańców nowej lokacji. Zgodnie z niemieckimi zasadami urbanistycznymi wytyczono obszerny, czworoboczny rynek, natomiast reguła odchodzenia prostopadłego dwóch ulic z każdego narożnika głównego placu została zmodyfikowana przez warunki naturalne.

Poza obciążeniami na rzecz dworu królewskiego mieszczanie limanowscy byli również zobowiązani do płacenia podatków miejskich oraz „pańskich", przekazywanych właścicielowi miasteczka. Ludność posiadająca użytki rolne wykonywała ponadto prace tzw. robociznę świadczoną dziedzicowi.

Nazwa miasta, początkowo Ilmanowa, wywodziła się od istniejącej tutaj wsi, która z czasem stała się częścią miasteczka. Tę formę nazewnictwa stosowano w oficjalnych dokumentach do I poł. XVIII w., jednak już w 1583 r. po raz pierwszy zanotowano określenie Limanowa i obie nazwy były stosowane wymiennie. Ostateczne utrwalenie się formy Limanowa zawdzięczamy lokalnym mieszkańcom, ponieważ właściciele miasta, jeszcze w poł. XVIII w. podpisywali się jako dziedzice „ilmanowscy".

Pierwsze wydanie statutów Prawa Magdeburskiego Bartłomieja Groickiego, Drukarnia Łazarzowa – Kraków 1616 r. (starodruk).

Prawo magdeburskie szczegółowo regulowało stosunki ustrojowe funkcjonujące w mieście. Władzę sprawowała rada miejska z burmistrzem na czele, natomiast sądownictwem zajmował się wójt i ława sądowa. W akcie lokacyjnym zawarto klauzulę mówiącą, że mieszczanie posiadali immunitet – podlegali jurysdykcji wójta, który za wykonywanie swoich czynności odpowiadał przed właścicielem miejscowości. Dominująca pozycja dziedzica spowodowała, że rada miejska funkcjonowała właściwie tylko w okresie „wolnizny", a ciężar rządów spoczął od początków XVII w. w rękach urzędu wójtowskiego, który oprócz funkcji sądowych zaczął pełnić główną rolę w kwestii administrowania miastem. Ciało to składało się z siedmiu ławników, wyłanianych w demokratycznych wyborach, która to zasada uległa zmianie, gdy właścicielem miasta został Achacy Przyłęcki (1639-1645 r.). Pozostawił on sobie ostateczną decyzję personalną w kwestii obsady stanowisk ławników, pozwalając mieszczanom na zgłaszanie kandydatur i udział w wyborach. Sprawy miejskie omawiano na ogólnym zebraniu obywateli tzw. schadzkach odbywających się co dwa tygodnie w domu wójtowskim. Obecność na owych schadzkach była obowiązkowa, a w razie nieusprawiedliwionej nieobecności winnemu zaniechania groziła grzywna. Prawa, obowiązki i powinności mieszczan regulowały szczegółowo ordynacje, wydawane przez właścicieli miasta, którzy dbali o porządek i bezpieczeństwo m.in. poprzez musztrowanie uzbrojonych w rusznice mieszczan.

Limanowa pozostała w rękach Jordanów do 1638 r. następnie miasto przechodziło we władanie rodów szlacheckich: Przyłęckich, Brzechwów, Rajskich, Lipskich, Czernych-Schwarzenberg, Gurzyńskich i w połowie XVIII w. Dydyńskich. Część właścicieli było osobami znacznymi w Rzeczpospolitej np. wspomniany wyżej Achacy Przyłęcki, który piastował stanowiska stolnika krakowskiego i kasztelana oświęcimskiego oraz zajmował zaszczytne miejsce w senacie państwa.

Autor: Arkadiusz Urbaniec, PTH O/Limanowa

Początki Miasta Limanowa

Prezentujemy polskie tłumaczenie według Adama Wojsa, łacińskiego tekstu aktu nadania praw miejskich Limanowej z 1565 r. Dokument był przechowywany w Urzędzie Miejskim aż do 1975 roku, a następnie został przekazany do Muzeum Ziemi Limanowskiej PTTK. Obecnie oryginalny dokument na pergaminie z pieczęcią lakową i podpisem króla Zygmunta Augusta uchodzi za zaginiony. W Muzeum Regionalnym Ziemi Limanowskiej znajduję się kopia dokumentu, pochodząca z XVI wieku, sporządzona na papierze czerpanym.

„W imię Pańskie amen. Na wieczną rzeczy pamiątkę. Czyny i dzieła ludzkie jak bardzo byłyby godne pamięci łatwo giną w niepamięci, jeśli nie byłyby znakami pisma uwiecznione. Zatem my Zygmunt August z Bożej łaski król Polski, Wielki Książe Litwy, a także ziem krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, łęczyckiej, kujawskiej, ruskiej, pruskiej, chełmińskiej, elbląskiej, mazowieckiej i pomorskiej pan i dziedzic, czynimy wiadomym niniejszym, którym to wiedzieć należy, wszystkim i poszczególnym teraźniejszym i przyszłym, ponieważ za pewną wiedzą naszą i przyzwoleniem senatorów naszych na obecnym sejmie królestwa naszego z nami się znajdujących, szlachetnemu Stanisławowi Jordanowi z Zakliczyna zgodziliśmy się i dopuściliśmy oraz zgadzamy się i dopuszczamy, aby mógł we wsi krakowskiej położonym, miasto o nazwie Ilmanowa umieścić, założyć i wznieść tak by trwało po wsze czasy. Aby zaś to miasto Ilmanowa lepiej było rządzone i łatwo się rozwijało, udzielamy mu i nadajemy prawo niemieckie, które zwie się magdeburskim i natychmiast miasto to i jego mieszkańców teraźniejszych i przyszłych z prawa polskiego wyłączam i prawu niemieckiemu przypisujemy, wyłączając i na zawsze uwalniając wymienione miasto Ilmanową i jego mieszkańców teraźniejszych i przyszłych od wszelkiej jurysdykcji wszystkich królestwa naszego wojewodów, kasztelanów, starostów, sędziów i podsędków i jakichkolwiek urzędników i pomocników tychże, tak że wobec nich albo kogokolwiek z nich w sprawach tak wszelkich jak i małych, mianowicie o kradzież, podpalenie, zranienie, mężobójstwo, obcięcie członków ciała i o jakiekolwiek inne przestępstwa pozwani bynajmniej nie będą odpowiadać ani też nie będą obciążeni płaceniem jakichś kar pieniężnych, lecz wobec swojego wójta, wójt zaś wobec pana swego i jego prawnych następców, nie inaczej jak według prawa niemieckiego będzie odpowiadać, tak jak toż prawo niemieckiej we wszystkich swoich punktach, klauzulach, warunkach i artykułach domaga się i żąda tego. Oprócz tego, aby toż miasto Ilmanowa do lepszego stanu i kondycji zaprowadzone było, ustanowiliśmy i naznaczamy w nim trzy targi: dwa roczne i jeden tygodniowy; z rocznych zaś jeden na święto św. Marii Magdaleny a drugi na święto św. Mikołaja w poszczególnych latach, natomiast tygodniowy targ dokąd się podoba w sobotę poszczególnych tygodni, jednakże bez uszczerbku innych miast i miasteczek znajdujących się w okolicy. Chcemy i zarządzamy, aby wszyscy i poszczególni ludzie obojga płci jakiegokolwiek by lyli stanu, znaczenia, kondycji i urzędu do tegoż miasta Ilmanowej mogli przybywać na wymienione targi w celu kupna, sprzedaży, wymiany rzeczy za rzeczy i zysku za zysk oraz zajmowania się innego rodzaju interesami, a przybysze tak wchodzący jak i odchodzący mają mieć od nas i naszych następców zapewnione bezpieczeństwo i wolność, z wyjątkiem tych którym prawo nie pozwala sprzyjać i którym przebywanie wśród uczciwych ludzi słusznie jest zakazane. Ponadto, aby wymienione miasto, Ilmanowa szybciej i silniej rosło, aby większa liczba ludzi doń przybywała daliśmy i darowaliśmy, dajemy i darujemy niniejszym pismem naszym wszystkim mieszkańcom tegoż miasta wolność odtąd na przeciąg trzydziestu lat od wszystkich podatków krajowych na potrzeby nasze i naszej rzeczypospolitej uchwalonych lub też uchwalać się mających, tudzież od opłat targowych na rzecz innych miast i miasteczek naszych, co wszystkim i poszczególnym ludziom jakiegokolwiek stanu, znaczenia lub urzędu byliby, szczególnie zaś poborcom podatkowym ziemi krakowskiej przyszłym i na ten czas będącym oznajmiamy z tym poleceniem, ażeby rzeczonych mieszczan w ich wolności na czas oznajmiamy z tym poleceniem, żeby rzeczonych mieszczan w ich wolności na czas oznaczony zachowywali. Na poświadczeni tego pisma nasza pieczęć zostaje przyłożona.

Dano w Piotrkowie, na sejmie walnym królestwa, dnia piątego przed niedzielą palmową najbliższą, w roku Pańskim tysiąc pięćset sześćdziesiątym piątym, zaś w roku panowania naszego trzydziestym szóstym."

Autor: Magdalena Dyląg, PTH O/Limanowa, Tłumaczenie: Adam Wojs.

Początki Miasta Limanowa

Przywilej lokacyjny dla miasta Ilmanowej wydany przez króla Zygmunta Augusta w Piotrkowie 12 kwietnia 1565 roku.

Przywilej Króla Władysława IV Wazy w sprawie jarmarków z 1640 r. dla miasta Limanowa oryginał z pieczęcią opłatkową (oryginał ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej) - widoczny własnoręczny podpis króla Władysława IV.

Przywilej Króla Zygmunta III Wazy dla miasta Limanowa z 1603 r. w sprawie jarmarków (kopia ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej).

Rozwój miasta na polsko-węgierskim szlaku wina

Limanowa leżała na szlaku handlowym prowadzącym z Krakowa do Nowego Sącza (będącego częścią drogi z Węgier do stolicy Polski), przez Wieliczkę, Dobczyce, Szczyrzyc, królewskie miasto Tymbark i Stronie, na którym stanowiła stację postojową. Szczególnie intensywne kontakty łączyły miasteczko z kotliną Sądecką, o czym świadczą zachowane w dokumentach imiona limanowskich mieszczan, wśród kontrahentów sądeckich kupców.

Specyfika gospodarki Beskidu Wyspowego powodowała, że stosunkowo dobrze rozwinięta hodowla była jedną z głównych dziedzin eksportowych Limanowszczyzny, a zwierzęta rzeźne wysyłano nieraz do odległych regionów. Sprzedażą wołów zajmował się m.in. dziedzic miasta Ignacy Dydyński (lata 60-te XVIII w.), posiadający odbiorców na pruskim Śląsku, także pod datą 1743 r. znalazła się informacja, że bydło przepędzane przez miasto skupowano na Rusi. Powyższe przykłady świadczą o tym, że miejscowość była etapem postojowym w handlu dalekosiężnym. Oprócz hodowli, Limanowa słynęła również z sukna „Ilmanowskiej roboty", znanego w okolicy, piwa sprzedawanego w ilościach hurtowych oraz stanowiła punkt na trasie szlaku winnego z Węgier, gdy kupcy podróżujący z tego kierunku chcieli uniknąć wysokich ceł na węgrzyna pobieranych w Nowym Sączu.

Najważniejszymi wydarzeniami w gospodarczym życiu miasta były jarmarki i targi. Akt lokacyjny z 1565r. ustanawiał dwa jarmarki (trwające od kilku do kilkunastu dni), ustalając daty ich rozpoczęcia na dzień odpustu św. Mikołaja 6 grudnia oraz na św. Marii Magdaleny 22 lipca oraz co sobotnie targi. Pierwsze z wymienionych łączyły handel dalekosiężny i hurtowy z detalicznym, natomiast targi służyły głównie okolicznej ludności. W 1640 r. właściciel Limanowej Achacy Przyłęcki uzyskał od króla Władysława IV Wazy przywilej dodający jeszcze jeden jarmark na 1 maja, natomiast w 1713 r. Michał Czerny-Schwarcenberg wystarał się u monarchy Augusta II Sasa, o możliwość organizowania aż 12 jarmarków. Głównym placem targowym był rynek miejski, gdzie handel odbywał się w podcieniach domów oraz specjalnie ustawionych kramach, skąd opłaty targowe pobierał dwór i władze miejskie.

Fragment mapy lustracjnej **z 1570 r.** pokazujący limanowski odcinek **staropolskiego szlaku polsko-węgierskiego,** [w:] B. *Wyrozumska, Lustracja dróg województwa krakowskiego w roku 1570,* **Kraków 1971.**

Zdjęcie kartograficzne Galicji po jej zajęciu przez Austrię w wyniku I rozbioru w 1772 roku, tzw. mapa Miega - fragment ukazujący miasto Limanowa.

Autor: Arkadiusz Urbaniec, PTH O/Limanowa.

Południowo-zachodnia elewacja rynku.

Północna elewacja rynku.

Wschodnia elewacja rynku.

Rozwój miasta na polsko-węgierskim szlaku wina

Zakład szewski - Miniatura z Kodeksu Baltazara Behema 1505 r.

Pracownia malarza - karta z Kodeksu Baltazara Behema 1505 r.

Większość obywateli Limanowej utrzymywała się wyłącznie z rolnictwa, posiadając lub dzierżawiąc grunty rolne oraz ogrody i sady, a także utrzymując żywy inwentarz w umiejscowionych na tyłach domów oborach i stajniach.
Rzemiosło, którego obecność była wyznacznikiem statusu miejskiego, posiadało w mieście stosunkowo nielicznych reprezentantów, jednak ich liczba stale wzrastała do poł. XVII w., kiedy to w wyniku epidemii i wojen szwedzkich znacznie spadła liczba ludności, aż w XVIII w. według ksiąg miejskich w mieście pozostało jedynie trzech rzemieślników. Gospodarcza historia dzieli się zatem na dwa wyraźne okresy: prosperita trwająca od lokacji do poł. XVII w., kiedy Limanową zamieszkiwali, w szczytowym okresie, przedstawiciele ponad dwudziestu zawodów, oraz wyraźny upadek trwający właściwie do rewolucji przemysłowej w II poł. XIX w. Obok zawodów powszechnych takich jak szewc, kowal, rzeźnik, piekarz, piwowar, bednarz czy sukiennik, pojawiali się również specjaliści w nietypowych i elitarnych dziedzinach: Jan rurmistrz (wymieniony w 1573 r.) oraz Szymon złotnik (ok. 1709 r.). Opiekę medyczną w zakresie opatrywania ran, wyrywania zębów, strzyżenia i prowadzenia łaźni zapewniali cyrulicy, zostający czasami wójtami i ławnikami miejskimi, co świadczy wymownie o poważaniu jakim cieszył się ten zawód.

Najliczniejsze rzemiosła limanowskie skupiły się w dwa cechy: sukienniczy i szewski, które utworzyły również dwa odrębne bractwa religijne, czynnie uczestniczące w życiu religijnym miasta. Wszystko wskazuje jednak na to, że opór właścicieli miasta nie pozwolił w pełni rozwinąć działań statutowych wspomnianych korporacji, a katastrofalna w skutkach epidemia „morowego powietrza" w 1651 r. położyła kres ich działalności.

Autor: Arkadiusz Urbaniec, PTH O/Limanowa.

Zakupy w XVI-wiecznym kramie - Miniatura z Kodeksu Baltazara Behema 1505 r.

Limanowa w czasach galicyjskich

Zmiany polityczne na arenie europejskiej spowodowały, że w II poł. XVIII w. chyląca się ku upadkowi Rzeczpospolita nie zareagowała zdecydowanie na korekty graniczne dokonywane przez Węgry, będące w tym czasie w unii personalnej z Austrią, rządzonej przez cesarską dynastię Habsburgów. Tym samym granica państwowa, po aneksji starostwa spiskiego, części starostw nowotarskiego, sądeckiego i czorsztyńskiego pozostawiła Limanową po stronie węgierskiej już w 1770 roku. Po pierwszym rozbiorze Polski Limanowszczyzna weszła w skład nowoutworzonego Królestwa Galicji i Lodomerii, a administrację węgierską zastąpiła austriacka.

Miasto znalazło się po reformie administracyjnej w cyrkule sądeckim, skąd zarządzający tym obszarem starosta, ściągał podatki na rzecz monarchii Habsburgów i wprowadzał austriackie prawa, różne od wcześniejszych polskich, szczególnie w kwestiach społecznych.

Gospodarka Limanowej, poza dominującym wciąż rolnictwem opierała się przede wszystkim na pracy szewców, skupionych w odrębnym bractwie religijnym i pozbawionym przywilejów cechu. Na zamieszkujących miasteczko 60 rodzin, aż 17 zajmowało się pod koniec XVIII wieku wyprawianiem skóry i szyciem butów. Obok rzemieślników katolickich zaczęli się również pojawiać pierwsi majstrzy pochodzenia żydowskiego. Żydzi zajęli się także wytwórstwem i wyszynkiem alkoholu, który to przywilej otrzymali od ówczesnych właścicieli Dydyńskich, co stało się przyczyną nieskutecznej skargi mieszkańców do rządu austriackiego. Cesarz Franciszek potwierdził patentem w 1792 r. wszystkie przywileje handlowe nadane Limanowej przez królów polskich (na targi i jarmarki), a nowe władze sprzyjały rozwojowi gospodarczemu i demograficznemu regionu.

Limanowa, jako jedno z mniejszych miast cyrkuły sądeckiego, znajdowała się na uboczu wydarzeń politycznych, jednak jak większość Galicji została dotknięta w 1846 r. chłopską rabacją.

Krwawe napady band chłopskich na dwory szlacheckie, szczególnie w okolicach Bochni, Tarnowa i Jasła, powodowały ucieczkę „panów" w inne regiony, a kilka okolicznych rodzin znalazło się w lutym 1846 r. w dworze starowiejskim, którego właściciel Feliks Stobnicki ufortyfikował miasto i postanowił bronić się przy pomocy uzbrojonych mieszczan oraz niewielkiego oddziału żołnierzy austriackich. Obrońcy rozbili chłopów pod Sowlinami, natomiast pozostali przy życiu i na wolności napastnicy powiadomili władze cyrkułu bocheńskiego o ukrywaniu się w miasteczku kilku tysięcy powstańców szlacheckich, ściągając tym samym na Limanową wyprawę dużego zgrupowania wojsk cesarskich, wspieranych przez chłopskie bandy.

Autor: Arkadiusz Urbaniec, PTH O/Limanowa

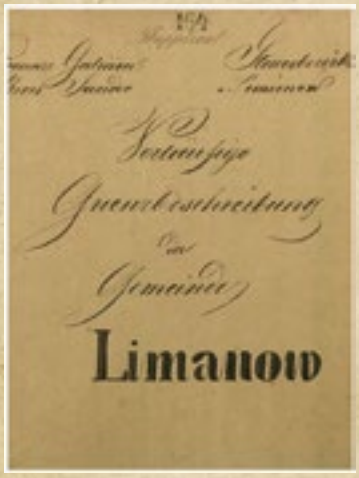

Kataster Galicyjski Opis Granic Gminy Limanowa 1844 r. - okładka II.

Kataster Galicyjski Opis Granic Gminy Limanowa 1844 r. - szkic mapy Miasta Limanowa.

Przywilej Cesarza Józefa II dla miasta Limanowa z 1792 roku w sprawie potwierdzenia praw miejskich - oryginał.

Limanowa w czasach galicyjskich

Dawna ulica Krakowska, (obecna ulica Jana Pawła II). Fotografia z ok. 1880 r.

Fragment rynku - obraz Franciszka Mrażka, 1905 r. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Starcia pomiędzy stronami udało się uniknąć, gdy okazało się, że po obu stronach znajdują się żołnierze austriaccy, jednak mieszkańcy byli zmuszeni do wpuszczenia, wewnątrz barykad, chłopów aby przekonali się oni o nieobecności powstańców. Nastawieni na rabunek i zniszczenie włościanie, upierający się przy splądrowaniu miasta, złupili dwór w Mordarce, a zgodzili się rozejść dopiero po pertraktacjach przeprowadzonych przez proboszcza limanowskiego Jana Warpechy i wydaniu im rannych w pierwszym ataku agresorów.

Okres galicyjski był początkiem prężnego rozwoju demograficznego miasta. Szacowana w przybliżeniu ludność Limanowej liczyła po lokacji prawdopodobnie ok. 200-250 osób, na lata 30-ste XVIII w. stan ten wzrósł do 250-300 (należy jednak brać pod uwagę wahania spowodowane epidemiami w XVII i XVIII w.). W 1769 r. 61 domów zamieszkiwało szacunkowo 300-350 lokatorów.

Pod berłem Habsburgów nastąpił szybki wzrost: w 1780 r. było już 430 mieszkańców, w 1824 r. 588, w 1841 r. 787, a w 1851 r. 838 (tak dokładne dane zawdzięczamy austriackim spisom). W obwodzie sądeckim plasowało to Limanową na trzecim miejscu od końca, zaraz przed niewiele mniejszym Tymbarkiem, a za dwukrotnie większym Tyliczem. Wskaźnik urodzin wahał się w poszczególnych latach, co było spowodowane przede wszystkim klęskami głodu w latach 30 i 40-stych XIX w., jednak przeważnie wykazywał tendencje wzrastające. Warto odnotować, że 10% urodzonych dzieci, w omawianym okresie, zostało zapisanych jako nieślubne. Prawdopodobnie główną przyczyną takiego stanu rzeczy był typ limanowskiej gospodarki, a więc pasterstwo sprzyjające liberalizacji obyczajów oraz nieskrępowanym społecznie kontaktom społecznym. Ludność żydowska odgrywająca dużą rolę w II poł. XIX w. w 1841 r. liczyła ok. 100 osób a więc stanowiła ok. 10% mieszkańców miasta.

Autor: Arkadiusz Urbaniec, PTH O/Limanowa

Dawna ulica Krakowska w Limanowej w czasach Franciszka Bujaka. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Limanowa z czasów Franciszka Bujaka 1902 r.

Limanowa w czasach galicyjskich

Zwiastunem rozwoju miasta było utworzenie Powiatu Limanowskiego w 1867 r. Limanowa stała się wówczas siedzibą władz samorządowych. Oprócz licznych urzędów powstały wówczas Ochotnicza Staż Pożarna, Towarzystwo Zaliczkowe, Teatr Amatorski i kasyno. Początki przemian gospodarczych miasto zawdzięcza m.in. rodzinie Marsów, która od lat 50-tych XIX wieku mieszkała w starowiejskim dworze (obecnie budynek muzeum).

W latach 1882 – 1885 austriackie Cesarsko – Królewskie Koleje Państwowe (KkStB) powodowane względami militarnymi zbudowały w bardzo szybkim czasie nową linię kolejową biegnącą przez Karpaty nazywaną Galicyjską Koleją Transwersalną. Liczyła ona ponad 550 km i biegła od Czadcy przez Zwardoń, Żywiec, Suchą, Nowy Sącz, Zagórz, Sambor, Stanisławów do Husiatynia. Jej fragmentem jest licząca 77 km linia kolejowa Chabówka – Nowy Sącz otwarta 130 lat temu 16 grudnia 1884 r. Linię kolejową Żywiec – Sucha – Nowy Sącz budowało wyłonione w przetargu przedsiębiorstwa Karl Baron von Schwarz Knaur & Gross, Liwenfelds Witwe & Company. Głównym projektantem linii jak i mostów oraz innych obiektów inżynieryjnych na niej był Stanisław Nikodem Rawicz Kosiński. Na linii tej ważną rolę odgrywała stacja w Limanowej, która jako jedyna od Chabówki do Nowego Sącza posiadała aż pięć torów. Dla samego miasta budowa kolei była impulsem dla rozwoju gospodarczego. To dzięki kolei Transwersalnej Limanowa na przełomie XIX i XX wieku szybko się rozwinęła gospodarczo ale też urbanistycznie, powstały lub rozwinęły się nowe zakłady przemysłowe a mieszkańcy Ziemi Limanowskiej zyskali szybkie i wygodne połączenie ze światem. To właśnie dzięki tej linii kolejowej w limanowskich Sowlinach powstałą rafineria ropy naftowej. Linia ta też odgrywała bardzo ważną rolę strategiczną podczas I wojny światowej szczególnie w trakcie bitwy pod Limanową, gdy to koleją dowożono oddziały wojska w pobliże frontu. W 1914 r. kursowały z Limanowej cztery pary pociągów na dobę. Czas pokonywania całej trasy z Chabówki do Nowego Sącza w 1899 r. wynosił 3 godziny i 7 minut.

Budynek dworca był zbudowany w tak zwanym stylu tyrolskim typowym dla budynków Kolei Transwersalnej. Został on zniszczony przez wycofujących się Niemców 18 stycznia 1945 r. Na parterze mieściły się kasy biletowe, poczekalnie I, II, i III klasy oraz biuro dyżurnego ruchu i kancelaria zawiadowcy stacji.

Autor: Karol Wojtas, PTH O/Limanowa

Załoga stacji kolejowej w Limanowej w czasach galicyjskich, Ze zbiorów Zbigniewa Sułkowskiego.

C. K. JENERALNA DYREKCYA AUSTR. KOLEI PAŃSTW.

Obwieszczenie.

Ruch na linii Żywiec Zabłocie-Nowy Sącz galic. kolei Transwersalnej ze stacyami, a względnie przystankami Friedrichshütte, Jeleśnia, Huciska, Lachowice, Sucha, Maków, Jordanów, Habówka, Zaryte, Mszana dolna, Kasina wielka, Limanowa, Pisarzowa, Męcina, Marcinkowice i Nowy Sącz miasto (przystanek) będzie otwarty

dnia 16 grudnia 1884 r.

Stacye: Osielec, Dobra i Tymbark, tudzież przystanek Rabka pozostają aż do dalszego zarządzenia zamknięte. (9130-2-3)

Wiedeń, w grudniu 1884 r.

C. k. Jeneralna Dyrekcya austryackich kolei państwowych
Czedik.

Informacja o otwarciu linii kolejowej z 1884 r.

Stacja kolejowa w Limanowej przed 1914 r. Ze zbiorów Zbigniewa Sułkowskiego.

Limanowa w czasach galicyjskich

Oprócz tego zbudowano także wieżę wodną i budynki spedycji towarowej wraz z magazynami i ładowniami. Stacja posiadała skomplikowane drewniane ładownie do ładowania zwierząt które przetrwały aż do lat pięćdziesiątych XX w. Zbudowano je ze względu na to, że Limanowa należała do największych ośrodków handlu bydłem w Galicji.

Maszyna parowa w rafinerii ropy naftowej w Sowlinach, lata 30-te XX wieku.

Rafineria w Limanowej Sowlinach powstała w latach 1907 – 1909. Zbudowano ją na gruntach odkupionych od Kazimierza Marsa który miał tam majątek dworski. Właścicielami rafinerii byli francuscy inwestorzy ze spółki „Licht und Kraft Gesellschaft" czyli „Towarzystwo Naftowe Siła i Światło" Do 1909 r. powstały niezbędne budynki i zbiorniki oraz elektrownia, bocznica kolejowa, instalacje służące do destylacji, rafinacji i rektyfikacji ropy naftowej. Obok budynków przemysłowych zbudowano osiedle robotnicze otoczone zielenią. Ropę naftową pozyskiwano z okolic Borysławia i przywożono ją tu na miejsce koleją. Produkowano z niej głównie naftę i parafinę w mniejszym stopniu benzynę i smary oraz asfalt. Najlepszy okres dla rafinerii to lata 1909 – 1911 gdy miesięcznie zakład przerabiał średnio 10 tysięcy ton ropy. W 1914 r. zakład musiał ograniczyć produkcję ze względu na wybuch wojny. W Listopadzie i grudniu 1914 r. zakład przerwał produkcję a załogę ewakuowano ze względu na działania wojenne. Do 1916 r. rafineria nie działała potem wznowiła produkcję, ale była zakładem zmilitaryzowanym produkującym na potrzeby wojska. Z frontu władze austriackie ściągnęły specjalistów do pracy. W listopadzie 1918 r. rafineria została przejęta przez władze odrodzonej Polski. 1 kwietnia 1920 roku władze II RP oddały rafinerię francuskim właścicielom. Niestety doszło do wrogiego przejęcia części akcji spółki przez inwestorów z konkurencyjnej spółki. Nowi większościowi właściciele zdecydowali o zamknięciu rafinerii gdyż zagrażała ich interesom. 1 lipca 1934 r. nastąpiła likwidacja firmy za zgodą Ministerstwa Przemysłu i Handlu II RP. Rafineria zaprzestała produkcji ale była utrzymywana w stanie umożliwiającym szybkie wznowienie pracy. W 1939 r. rafineria została zajęta przez wojska niemieckie które urządziły tu wielką bazę paliw dla armii. Mieszano tu i przechowywano paliwa oraz częściowo wznowiono produkcję pewnych produktów. Po ataku Niemiec na ZSSR z Limanowej wysyłano na front wschodni duże ilości paliwa dla wojska niemieckiego. W czasie II wojny światowej na terenie rafinerii znajdował się obóz jeniecki dla żołnierzy radzieckich. W styczniu 1945 r. wycofujący się Niemcy planowali wysadzić w powietrze rafinerię ale im się to nieudało. Po wojnie rafinerię przejął CPN.

Józef Piłsudski w rafinerii ropy naftowej w Sowlinach, lata 30-te XX wieku.

Autor: Karol Wojtas, PTH O/Limanowa

Pocztówka rafineria ropy naftowej w Sowlinach, lata 20-te XX wieku. Ze zbiorów Jacka Drożdżaka.

Limanowa w czasach galicyjskich

Jarmark na limanowskim rynku w okresie I wojny światowej, w tle budowa nowego kościoła.

Północno-wschodnia pierzeja rynku limanowskiego, lata 30-te XX wieku.

Widok na dworzec kolejowy od strony ulicy Krakowskiej (obecnie ulica Józefa Piłsudskiego), ok. 1910 r. Ze zbiorów Zbigniewa Sułkowskiego.

Ze zbiorów archiwum „Okruchy pamięci".

Limanowa w czasach galicyjskich

Północno-wschodnia pierzeja rynku.

Podcienia północnej części rynku, lata 30-te XX wieku.

Fontanna z figurką św. Floriana na limanowskim rynku, w trakcie jarmarku, lata 20-te XX wieku.

Ze zbiorów archiwum „Okruchy pamięci".

Limanowa w okresie pierwszej wojny światowej

W latach 1911–1918 zbudowano obecny kościół parafialny w Limanowej. Świątynię tą wzniesiono jako pomnik – wotum stulecia Konstytucji 3 Maja. Idea budowy nowego kościoła w Limanowej zrodziła się w latach 90–tych XIX wieku. Ówczesny proboszcz i budowniczy kościoła ks. Kazimierz Łazarski (1858–1944) przekonał parafian, władze miasta i jego mieszkańców oraz właścicieli okolicznych dworów do budowy nowej świątyni jako pomnika stulecia Konstytucji 3 Maja. Inicjatywa ta była możliwa tylko w ówczesnej Galicji gdyż tylko w zaborze austriackim Polacy mogli rozwijać swą tradycję, kulturę i patriotyzm. W 1891 r. w Limanowej został zawiązany społeczny Komitet Budowy Kościoła.Pierwszą składkę przeprowadzono 3 maja 1891 r. Następnie przez kilkanaście lat w różny sposób zbierano fundusze na budowę. W 1908 r. z inicjatywy wybitnego malarza Jacka Malczewskiego ogłoszono konkurs na projekt nowego kościoła w Limanowej. Konkurs został rozstrzygnięty w maju 1909 r., a z pośród kilkudziesięciu projektów zwyciężyła praca młodego warszawskiego architekta Zdzisława Mączeńskiego (1878–1961). W 1910 r. rozebrano stary drewniany kościół i w okolicy cmentarza parafialnego zbudowano tymczasową kaplicę. Zaczęto także zwozić ziemię i usypywać nasyp, na którym miał stanąć kościół. W 1911 r. przystąpiono do budowy. 3 maja 1911 r. poświęcono i wmurowano kamień węgielny. Pierwszy etap prac trwał do lata 1914 r., gdy wybuchła I wojna światowa. Działania wojenne, brak rąk do pracy oraz brak funduszy przerwały budowę do lata 1916 r. W grudniu 1914 r. podczas bitwy pod Limanową, kościół cudownie ocalał i nie został zniszczony. Jednak podczas bitwy limanowskiej spłonęły zabudowania gospodarcze plebani. Po wznowieniu prac w 1916 r. budowę zakończono w jesienią 1918 r. 6 października 1918 r. ks. Kazimierz Łazarski dokonał poświęcenia kościoła. Prace we wnętrzu jednak jeszcze trwały. Uroczysta konsekracja kościoła miała miejsce 6 października 1921 r., dokonał jej biskup tarnowski Leon Wałęga.

Autor: Karol Wojtas, PTH O/Limanowa.

Cmentarz wojenny nr 368 na Jabłońcu - widokówka ok. 1920 r. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Ks. Kazimierz Łazarski proboszcz w Limanowej w latach 1890-1944 r. Ze zbiorów Karola Wojtasa.

Budowa Kościoła w Limanowej (1911-1918). Ze zbiorów archiwum „Okruchy pamięci – Limanowa na starej fotografii".

Limanowa w okresie pierwszej wojny światowej

W dniach 2 – 12 grudnia 1914 r. rozegrała się na tym terenie operacja limanowsko–łapanowska. Jej punkt kulminacyjny przypadł na dni od 8 do 12 grudnia 1914 r. Ciężkie walki na froncie ciągnącym się od miejscowości na przedpolu Krakowa, następnie przez Wieliczkę poprzez Łapanów po Limanową obszernie opisywały ówczesne gazety codzienne i tygodniki. Piórem korespondentów wojennych Limanowa weszła na karty prasy wydawanej w wielu językach w tej części Europy. Sytuację na froncie galicyjskim relacjonowało czytelnikom gazet w Wiedniu, Budapeszcie, Pradze, Bratysławie wielu wybitnych korespondentów wojennych. Wśród nich był między innymi Ferenc Molnar (1878 – 1952), autor znanej lektury szkolnej „Chłopcy z Placu Broni".

Pocztówka Pole po Bitwie Limanowskiej 1915 r. Ze zbiorów Jacka Drożdżaka.

W Bitwie pod Limanową wzięło udział około 210 tysięcy żołnierzy – 120 tysięcy po stronie rosyjskiej i 90 tysięcy po stronie austro–węgierskiej i niemieckiej. W walkach na uczestniczyły także Legiony Polskie pod dowództwem Józefa Piłsudskiego. Kulminacją walk a zarazem momentem przełomowym były walki o wzgórze Jabłoniec. 11 grudnia 1914 r. miał miejsce atak spieszonych huzarów węgierskich pod dowództwem pułkownika Othmara Muhra na wzgórze Jabłoniec, które było w rękach rosyjskich. W zaciętej walce poległ bohaterską śmiercią pułkownik Muhr oraz wielu oficerów i szeregowych huzarów. Cesarz Franciszek Józef nadał pośmiertnie poległemu przydomek von Limanowa. Takie odznaczenie otrzymał również główno dowodzący wojskami austro–węgierskimi generał Józef Roth. Na pamiątkę bitwy w Budapeszcie jeden z głównych placów otrzymał nazwę „Limanowa". Zwycięstwo pod Limanową pozwoliło na przesunięcie linii frontu w kierunku wschodnim.

Pocztówka Bitwa Limanowska 1914 r. Śmierć płk Othmara Muhra. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

10 maja 1915 r. wybuchł wielki pożar który strawił znaczną część miasta. Spaleniu uległo kilkadziesiąt domów. Ogień objął teren miej więcej od browaru Marsów do Rynku. Wiele rodzin zostało pozbawionych dachu nad głową i swego majątku. Obszar w którym spłonęło najwięcej zabudowań od tego czasu zaczęto nazywać „spaleniskiem". Od 1915 do 1918 r. trwała budowa cmentarzy wojennych na Jabłońcu i w Limanowej na cmentarzu parafialnym. Miasto Limanowa podobnie jak Kraków i Tarnów odzyskało niepodległość 31 października 1918 r. Wtedy to grupa limanowskiej młodzieży pod dowództwem kaprala Józefa Jońca oswobodziła miasto spod władzy austro–węgierskiej.

Autor: Karol Wojtas, PTH O/Limanowa.

Widok na Limanową w 1918 r. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Pocztówka Limanowa w ogniu, 1915 r. Ze zbiorów Jacka Drożdżaka.

Limanowa w latach 1919-1939

Uroczystości miejskie w Limanowej ok. 1927 r. Zakład Fotograficzny Janiny i Tadeusza Dworzak z Nowego Sącza. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Powódź Limanowej 1934 r. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

W historii miasta zapisały się szczególnie w tym okresie wieloletnie rządu burmistrza Marcelego Bursztyna - restauratora, a od 1934 r. jego następcy - kupca Tomasza Biedy. Ważnym wydarzeniem politycznym był przyjazd prezydenta RP Ignacego Mościckiego 17 lipca 1929 r. Prezydent był wówczas witany przez całą społeczność miasta i mieszkańców wsi z całego powiatu. Oficjalne przyjęcie i nocleg miał miejsce w Dworze Marsów, a następnego dnia głowa państwa wizytowała obory w dworze w Starej Wsi i Jodłowniku, gdzie hodowano wzorcowe bydło czerwone rasy „polskiej", kościół parafialny w Limanowej oraz Górską Szkołę Rolniczą w Łososinie Górnej, założoną przez inż. Jana Drożdża. Miasto wizytował również Marszałek Józef Piłsudski. Polityczne znaczenie Limanowej jako miejsca spotkań dyplomatycznych wzrastało, dzięki ministrowi Spraw Zagranicznych RP Józefowi Beckowi. Natomiast głównymi siłami politycznymi wśród mieszkańców miasta i regionu byli ludowcy zorganizowani najpierw w partię PSL „Piast", a potem Stronnictwo Ludowe. Na ich czele stał Walenty Gawron, zwany „limanowskim Witosem". W latach 30-tych w dobie Wielkiego Kryzysu w mieście miały miejsce strajki chłopskie, które były spowodowane zbyt niskimi i odgórnie ustalanymi przez władze cenami towarów żywnościowych. Oprócz tego ruchu radni miejscy i władze powiatowe aktywizowały program BBWR. Natomiast ludność żydowska była zorganizowana w ruch syjonistyczny.

Ludności żydowska stanowiła ok 50% ogółu mieszkańców miasta. W mieście funkcjonowały dwie bożnice, oprócz tego rzeźnia rytualna, kirkut, dom cmentarny „Pod Górą". Funkcjonowała również żydowska szkoła założona przez stowarzyszenie Talmud Tora. Żydzi mieli również duży wpływ na życie polityczne miasta. Przedstawiciele ludności żydowskiej stanowili, aż 1/3 rady miasta. Po koniec lat 30-tych funkcję burmistrza miasta pełnił znany mecenas i społecznik – Jan Hammerschlag, którego willa była jednym z najbardziej reprezentacyjnych domów mieszczańskich (obecnie budynek Państwowej Szkoły Muzycznej). Ludność ta dominowała także w prowadzeniu firm handlowych i usługowych w mieście.

Źródłem gospodarczego rozwoju i bogactwa miasta w tym okresie była rafineria ropy naftowej w Sowlinach. Limanowa była ponadto uzależniona od prądu wytwarzanego w rafinerii. W 1934 r. rafinerię przejęli inwestorzy ze spółki pn. Towarzystwo Galicja w Wiedniu, którzy niebawem ją zamknęli. Na likwidację wydało zgodę Ministerstwo Przemysłu i Handlu II RP. Zakonserwowane instalacje oczekiwały na ponowne użycie. Zamknięcie rafinerii wywołało katastrofę finansową dla Limanowej. Miasto dążyło do ponownego otwarcia rafinerii. Za sprawą Komitetu Obywatelskiego w 1938 r. uchwalono rezolucję w sprawie ponownego otwarcia. Plany te nie zostały wdrążone do wybuchu II Wojny światowej.

Autor: Magdalena Dyląg, PTH/O Limanowa.

Wizyta prezydenta Ignacego Mościckiego w kościele parafialnym 18 lipca 1929 r. Ze zbiorów archiwum "Okruchy Pamięci - Limanowa na starej fotografii."

Limanowa w latach 1919-1939

Drugim pod względem wielkości zakładem przemysłowym miasta był browar należący do rodziny Marsów. Rozwijał się on prężnie już w czasach galicyjskich. W całej Małopolsce znane było piwo „Marsowe". Bezdzietny Zygmunt Mars przekazał w latach 30-tych firmę swemu bratankowi Grzegorzowi. Ten w wyniku swej niegospodarności utracił browar w 1936 r. na rzecz Arcyksiążęcego Browaru w Żywcu.
Do większych inwestycji miejskich w tym okresie zalicza się niewątpliwie budowa sieci kanalizacyjnej w rynku, oraz wzdłuż głównych ulic miejskich biegnących od rynku. Z tego okresu pochodzą zachowane do dziś: budynek „starej" poczty przy ul. Krakowskiej (obecnej ul. Jana Pawła II), kamienica Tomasza Biela przy wyjeździe z Małego Rynku, kamienica Kongregacji Kupieckiej przy ul. Krakowskiej (obecnej ul. Jana Pawła II).
Miasto dla poprawy stanu finansowego powiększyć teren miasta o obszary okolicznych wsi. Ta sprawa administracyjna ciągnęła się od 1924 do 1933 r. Powodem było brak zgody na włączanie do terenu miejskiego przemysłowej gminy Sowliny oraz majątków dworskich należących do Starej Wsi. Proponowane zmiany nie były korzystne dla właścicieli i mieszkańców tych terenów. Sporne części wsi Sowliny, Stara Wieś i Mordarka przyłączono technicznie dopiero w 1938 r.
Miasto podejmowało również starania w zakresie aktywizacji ruchu turystycznego i letniskowego, jakkolwiek owoce nie były wielkie. Brakowało dobrych dróg komunikacyjnych, a oferta była przygotowywana głównie na rynek wewnętrzny. Limanowa była w latach 30-tych zarejestrowana jako Uzdrowisko – stacja klimatyczna.
W dziedzinie kulturalnej w tym okresie żywo rozwijały się amatorskie teatry, w tym ludowe, co było zasługa Walentego Gawrona. Ożywioną działalność prowadziły w mieście m.in. Związek Podhalan, towarzystwo Gimnastyczne „Sokół", towarzystwo muzyczne "Echo Podhala", biblioteki. Ważnym wydarzeniem związanym z pamięcią narodową była budowa Pomnika 100-lecia Powstania Listopadowego, który był również symbolicznym grobem nieznanego żołnierza poległego w czasie wojny polsko-bolszewickiej, przy ul. Daszyńskiego (obecne rondo przy ul. Matki Boskiej Bolesnej). Życiem duchowym miasta przez cały okres międzywojenny opiekował się ks. Kazimierz Łazarski – proboszcz parafii limanowskiej.
Szczególnie zapamiętaną przez mieszkańców miasta katastrofa ekologiczną i gospodarczą była powódź w roku 1934. W wyniku jej niszczycielskiej działalności zaburzone zostało funkcjonowanie miejskiej infrastruktury, a szereg domów drewnianych zostało kompletnie zdewastowanych.

Autor: Magdalena Dyląg, PTH/O Limanowa.

Wizyta prezydenta Ignacego Mościckiego w Dworze Marsów 18 lipca 1929 r. Ze zbiorów archiwum "Okruchy Pamięci - Limanowa na starej fotografii."

Wiec Ludowców Limanowa, lata 30-te XX wieku. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Widokówka limanowskiego rynku z kościołem parafialnym, Nakład Marcelego Burmistrza, lata 20-te XX wieku. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Limanowscy żydzi pracują przy budowie wodociągów, lata 30-te XX wieku. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Limanowa w okresie drugiej wojny światowej

Bednarnia Juliusza Fischera w Limanowej, lata okupacji niemieckiej. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Kolumna taborów armii niemieckiej na ówczesnej ul. Krakowskiej 1941 r. Autor Grzegorz Joniec. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Niemieccy żołnierze jadą przez Limanową, 1941 r. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

II wojna światowa zmieniła miasto nieodwracalnie. Tereny Limanowej znalazły się w zasięgu działań XIV armii gen. Wilhelma Lista, przynależnej do Armii „Południe" feldm. Gerda von Rundstedta. W skład sił Armii „Karpaty" skierowanej przeciwko agresorowi, wchodził Batalion Obrony Narodowej „Limanowa" kpt. Władysława Wójtowicza. Był to oddział powołany z mieszkańców powiatu limanowskiego. 28 sierpnia batalion ON „Limanowa" zajął pozycje graniczne w Krościenku i w Piwnicznej. 4 września 1939 r. linia walk przesunęła się w kierunku Limanowej, w tym czasie władze miasta zostały ewakuowane, porządek próbowała utrzymać Straż Obywatelska, powołana w pierwszych dniach wojny. Na wzgórzu Lipowe budowano umocnienia, od strony Mszany Dolnej powstawała zapora przeciwczołgowa, w okolicach Limanowej działał drugi batalion 1. PSP mjr Bolesława Miłka, batalion marszowy por. Jerzego Wołoszyna, oraz 6 kompania 1. PSP. Mimo bohaterskich walk, nie udało się przeciwstawić przeważającym siłom agresora – 6 września 1939 r. wojska niemieckie opanowały miasto. Limanowa została włączona w obręb powiatu nowosądeckiego i podporządkowana okupacyjnym władzom. Początkowo utworzony zarząd wojskowy okręgu krakowskiego (w tym nad Limanową) sprawował gen. Wilhelm List, od 26 października 1939 r. władza wojskowa została zastąpiona cywilną. Starostą powiatowym nowosądeckim, został dr Reinhardt Busch. W Limanowej powołano Wydział Zamiejscowy starostwa – Komisariat Krajowy (Landkomissariat), w którym stanowisko landrata pełnili dr Georg Kantner (do 1940r.), dr Georg Neumann (do 1943 r.), Wiktor Mugge (do 1945 r.).

Organizacja władzy okupacyjnej ostatecznie uformowała się w pierwszym kwartale 1940 r., wprowadzono liczne regulacje dotyczące życia mieszkańców Limanowej, m.in. godzinę policyjną, zamknięto instytucje kulturalne, polską prasę zastąpiono niemieckimi gazetami, szkolnictwo średnie, szkoły powszechne były ściśle kontrolowane przez administrację niemiecką, wyeliminowano m.in. naukę historii, geografii, literatury. W odpowiedzi na politykę antyinteligencką, rozpoczęto tajne nauczanie, m. in. działaniami w tym zakresie kierował Stanisław Ceglarz, Jan Kalisz, Antoni Bieda, ks. Jan Rachwał. W Limanowej siedzibę miała Tajna Powiatowa Komisja Oświaty i Kultury.

Autor: Dominika Kalaga, PTH O/Limanowa

Jeńcy radzieccy w obozie pracy w rafinerii, okres okupacji niemieckiej, Autor Grzegorz Joniec. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Limanowa w okresie drugiej wojny światowej

450 lat miasta Limanowa 1565-2015

Okupacja zmieniła strukturę społeczną Limanowej – miasto zamieszkiwało około 800 osób narodowości żydowskiej, co w przybliżeniu stanowiło 1/3 populacji. W okresie II wojny światowej ludność ta doświadczyła holocaustu. 4 czerwca 1942 r. hitlerowcy utworzyli getto, zlokalizowane na tzw. „Kamieńcu", gdzie zgromadzono 2 tys. osób pochodzenia żydowskiego, z terenu miasta i powiatu. W sierpniu, w ramach „Action Reinhardt" rozpoczęto eksterminację - na obrzeżach Limanowej (tzw. „Pożary") rozstrzelano 400 Żydów, większość zamordowano w Bełżcu.

Brutalna polityka okupanta budziła potrzebę konspiracji, na terenach limanowskich czynnie opór stawiały oddziały Armii Krajowej oraz Batalionów Chłopskich. Komendanturę Obwodu limanowskiego AK objął kpt. Wacław Szyćko, ps. „Wiktor", kpt. Władysław Wietrzny ps. „Groń", a następnie kpt. Julian Krzewicki, ps. „Filip".

Dużą aktywnością odznaczały się oddziały batalionów Chłopskich, działające w ramach konspiracji ludowej ROCH (Ruchu Oporu Chłopskiego). Komendanturę w Małopolsce objął Narcyz Wiatr ps. „Zawojna", na terenie Limanowej struktury organizowali: Edward Trojanowski, ps. „Bartosz", Józef Marzec ps. „Rola", Wincenty Michalik, ps. „Gaik".

W połowie stycznia 1945 r. front radziecko–niemiecki objął tereny Limanowszczyzny, 18 stycznia Niemcy, zmuszeni do odwrotu, wysadzili limanowski dworzec kolejowy oraz most w Mordarce, ale były to już ostatnie akcje okupanta. 19 stycznia 1945 r. hitlerowcy opuścili Limanową.

Autor: Dominika Kalaga, PTH O/Limanowa

Kolumna Żydów na Krzyżowej w Sowlinach prowadzona do obozu pracy, sierpień 1942 r. Autor Grzegorz Joniec. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Radziecki jeniec przebywający w obozie pracy na terenie rafinerii, lata okupacji niemieckiej. Autor Grzegorz Joniec. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Widok z wieży kościelnej na wschodnią pierzeję rynku i ul. Daszyńskiego (obecna ul. M. B. Bolesnej). Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Limanowa w okresie PRL-u

Koniec okresu okupacji oznaczał dla mieszkańców miasta początek nowej socjalistycznej rzeczywistości. W kilka dni po wejściu wojsk radzieckich w Limanowej powstał Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Już 27 stycznia 1945 r. przybyła jednostka Służb Bezpieczeństwa oddelegowana z Rzeszowa, współpracująca z partyzantką radziecką. PUBP organizował często obławy na żołnierzy AK. Od lutego 1945 r. rozpoczęła się w powiecie reforma rolna. Mieszkańców miasta i okolicznych wsi zaczęto zachęcać do wyjazdów na Ziemie Zachodnie. Zaraz po wojnie odrodziły się partie: Stronnictwo Pracy, Stronnictwo Demokratyczne, PSL "Nowe Wyzwolenie". Jednak z czasem administrację przejmowali członkowie partii PPR. Z czasem system utrwalił się nowy system władzy komunistycznej.

Okres stalinowski oznaczał w praktyce dyktaturę partii. W latach 1949-1956 administracja miasta była ściśle podporządkowana centralnym dyrektywom PZPR, a władza Urzędu Bezpieczeństwa była wszechobecna. Każdą osobę która podejrzewano o postawę „niepewną", odsuwano od władzy, tj. burmistrza miasta Leopolda Wintera. Limanowian oceniła nowa władza jako „dobrych pod względem fachowym, nie pod względem politycznym". Był to okres intensywnej walki klasowej i z kościołem. Rozdmuchiwano sztucznie konflikt między ks. proboszczem Ludwikiem Kowalskim z dzierżawcami majątku kościelnego na Lipowem. Władze kontrolowały działające przy parafii stowarzyszenia religijne. Jednocześnie ten okres był czasem rozwoju oświaty. W 1949 roku powstało Liceum Ogólnokształcące. Funkcjonował Związek Młodzieży Polskiej. Już wcześniej działało Liceum Pedagogiczne. Na limanowskim rynku wzniesiono pomnik Armii Czerwonej. Po śmierci Stalina w 1953 r. społeczeństwo zaczęło odczuwać niewielką ulgę.

Odczuwalne zmiany następowały dopiero od 1957 r., kiedy przewodniczącym Prezydium MRN został Czesław Bogacz. Środowisko ludowe wciąż dominowało w okolicznych wsiach. Na fali odwilży reaktywowano Podhalańską Spółdzielnię Owocarską w Limanowej, której prezesem został Józef Kulpa. Józef Marek został natomiast wybrany posłem, wkrótce po czym zmarł. Również w zakładach produkcyjnych obsadzono stanowiska kierownicze miejscowymi ludźmi, którzy lepiej orientowali się w potrzebach lokalnej społeczności. W rezultacie zabiegów środowiska AK-owskiego odbudowano strukturę ZBoWID. Popularyzowano działalność kół rolniczych. W 1959 r. wybudowano kino „Sojusz". Ważnymi wydarzeniami kulturalnymi była organizacja obchodów 400 – lecia Miasta oraz 1000 – lecia Państwa Polskiego. Bardzo ważnym wydarzeniem była koronacja Piety Limanowskiej przez arcybiskupa Karola Wojtyłę 11 września 1966 r. w Limanowej, która zgromadziła ponad 100 tysięcy wiernych. W latach 60-tych powstała także Państwowa Szkoła Muzyczna I Stopnia oraz Zespół Szkół Mechaniczno-Elektrycznych. Odwilż systemu nie była jednak głęboka. Kontrolowano i podkreślano podziały społeczne – robotników, chłopów i inteligencję. W dalszym ciągu walczono z krzyżami w instytucjach publicznych, także szkołach. Nakładano na księży dodatkowe podatki i obciążenia finansowe oraz zabraniano prowadzić zajęcia z młodzieżą, z czym walczył m.in. ks. Jan Rachwał, który założył Towarzystwo Przyjaciół KUL.

Autor: Magdalena Dyląg, PTH O/Limanowa

Budowa Internatu Liceum Padagogicznego w Limanowej ok. 1951-1954 r. Autor Stefan Bieda. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Pochód 1 Majowy z cetrum Limanowej do Sowlin (okolice Szkoły Podstawowej nr 2), 1949 r. Autor Stefan Bieda. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Wychowanki Bursy Liceum Pedagogicznego w Limanowej piorą swoje ubrania w bali, koniec lat 40-tych XX wieku, Autor Stefan Bieda. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Limanowa w okresie PRL-u

Prawdziwe zmiany gospodarcze i kulturalne nastąpiły dopiero w latach 70-tych. Do roku 1972 trwała przebudowa rynku wraz z budową Buzodromu. W mieście powstały nowe instytucje kultury: Muzeum Ziemi Limanowskiej PTTK oraz Limanowski Dom Kultury. Do ważniejszych budynków użyteczności publicznej oddanych w tym okresie do użytku należą: szpital, dworzec PKS, ulokowany na terenie dawnej targowicy, baza PKS, hala sportowa przy ul. Zygmunta Augusta, basen otwarty. Trwała rozbudowa osiedli mieszkaniowych przy ul. Zygmunta Augusta oraz przy ul. Karola Świerczewskiego (obecna ul. Piłsudskiego). Zaczęto budowę nowej poczty, oczyszczalnię ścieków. Poszerzano sieć wodociągową i kanalizacyjną. W tym okresie stały się popularne imprezy cykliczne tj. Limanowska Słaza, Dni Limanowej, czy Rajd im. Leopolda Węgrzynowicza. W dziedzinie sportu sukcesy odnosiła drużyna piłkarska KS Limanovia. Do popularnych sportów należało również narciarstwo biegowe. W mieście i okolicznych wsiach wdrażano program zwany „próbą limanowską".

W epoce gierkowskiej Limanowa dbała o turystyczne zaplecze. Powstawała dobrze zorganizowana baza gastronomiczno-noclegowa, czego przykładem był stylowy drewniany zajazd turystyczny w Sowlinach. Wypoczywający oprócz turystyki górskiej i narciarstwa mogli także korzystać z miejscowego zalewu. Prężnie działało PTTK O/Limanowa. Wielkim wyróżnieniem dla miasta był udział oraz wielokrotne zwycięstwo w konkursie Krajowego Mistrza Gospodarności. W latach 1976 - 1977 miasto uczestniczyło w telewizyjnym turnieju „Bank 440", zdobywając główną nagrodę tej imprezy „Laur telewidzów."

Od 1979 roku proboszczem parafii limanowskiej był ks. Józef Poręba. W 1980 r. została erygowana nowa parafia w Limanowej–Sowliny pod wezwaniem św. Stanisława Kostki. Dramatycznym wydarzeniem dla Limanowian była kradzież korony Matki Bolesnej w 1981 r. Po zbiórce złotych kosztowności zrobiono złote korony. 22 czerwca 1983 r. na krakowskich Błoniach papież Jan Paweł II rekoronował łaskami słynącą figurę.

W latach 1980-1981 tzw. „karnawał solidarności" rozegrał się także w Limanowej. We wszystkich zakładach pracy, szkołach, instytucjach powstały struktury NSZZ „Solidarność". W związku z wybuchem stanu wojennego wielu Limanowian internowano. Ostatnia dekada PRL była czasem kryzysu gospodarczego. W tym czasie dokończono pocztę, budynek Limanowskiego Domu Kultury oraz budowę osiedli mieszkaniowych.

Ponowne przemiany ustrojowo-społeczne miały miejsce w 1989 r., kiedy odbyły się pierwsze częściowo wolne wybory parlamentarne. Mieszkańcy w większości poparli kandydatów Solidarności.

Autor: Magdalena Dyląg, PTH O/Limanowa

Święto Pracy 1 maja. Ze zbiorów Urzędu Miasta Limanowa.

Kukły wrogów obozu socjalistycznego Trumana, Churchila, Chan Kai-szeka i Adenaurea, Limanowa 1949 r. Autor Stefan Bieda. Ze zbiorów Jerzego Bogacza.

Jury i Zespół Regionalny Gorce z Kamienicy na Buzodromie w trakice imprezy Bank 440 Limanowa 1976 r. Zakład Fotograficzny Zygmunta Kupca. Ze zbiorów Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej.

Limanowa w latach 1990-2015

Widok na Rynek, fot. T. Wajda.

Limanowska Bazylika.

Widok na Limanową i Krzyż na Miejskiej Górze.

W okres III Rzeczpospolitej Limanowa weszła jako jednostka miasto – gmina. W 1990 roku doszło do odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce. Było to możliwe dzięki uchwaleniu przez sejm kontraktowy 8 marca 1990 r. ustawy o samorządzie gminnym. Przywrócono wtedy rady miast i gmin oraz urząd burmistrza i wójta. 27 maja 1990 r. odbyły się pierwsze wolne wybory samorządowe. Były to pierwsze wybory do samorządu terytorialnego w III RP, wybierano wtedy skład 2383 rad gmin na terenie całego kraju. Pierwsza Rada Miasta Limanowej musiała uporać się z wieloma zadaniami i trudnościami jakie wiązały się z przejściem z komunizmu do demokracji. 1 stycznia 1992 r. w miejsce dotychczasowej jednostki samorządu terytorialnego miasta – gminy Limanowa na mocy rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów Jana Krzysztofa Bieleckiego z dnia 26 września 1991 r. jako dwa odrębne samorządy powstały: Miasto Limanowa i Gmina Limanowa.

Burmistrzami Miasta Limanowa w okresie 1990 – 2015 byli: Bronisław Dutka, Marek Juszczak, Grzegorz Biedroń, Roman Duchnik, Leszek Woźniak, Marek Czeczótka, Władysław Bieda. Na początku lat 90 – tych Rada Miasta zmieniła nazwy ulic noszących imiona patronów komunistycznych. Patronami limanowskich ulic przestali być między innymi: generał Karol Świerczewski, Włodzimierz Lenin, Janek Krasicki, Hanka Sawicka. Natomiast ulice dostały imiona między innymi: Józefa Piłsudskiego, Jana Pawła II, Matki Boskiej Bolesnej, Ks. płk Józefa Jońca. Patronami niektórych szkół podstawowych i średnich przestali być generał Zygmunt Berling czy generał Karol Świerczewski. Zastąpili ich marszałek Józef Piłsudski i ks. płk Józef Joniec. Z przestrzeni miejskiej z przed budynku Limanowskiego Domu Kultury zniknął pomnik Janka Krasickiego, a z pomnika przyjaźni polsko – radzieckiej w parku miejskim skuto symbole komunistyczne i napisy sławiące wieczystą przyjaźń między narodami polskim a narodami radzieckimi.

Po zmianie systemu w latach 90–tych w mieście upadło wiele przedsiębiorstw i zakładów pracy. Pojawiły się też nowe prężnie działające i rozwijające się firmy, przedsiębiorstwa, sklepy. Miasto szybko zmieniło swój wygląd. Powstały nowe budynki, wyremontowano i przebudowano stare budynki. W latach 1990 – 2015 w mieście przeprowadzono wiele inwestycji między innymi przebudowano, wyremontowano i zbudowano wiele ulic i chodników, rozbudowano oczyszczalnię ścieków, wybudowano krytą pływalnie, wybudowano nowe sale sportowe i boiska przy szkołach.

W 1991 r. w Limanowej uroczyście obchodzono 200 – lecie Konstytucji 3 Maja, w obchodach uczestniczyły władze państwowe na czele z Wiesławem Chrzanowskim ówczesnym ministrem sprawiedliwości. W 1991 r. limanowski kościół parafialny Matki Boskiej Bolesnej decyzją Ojca Świętego został podniesiony do godności Bazyliki Mniejszej.

Autor: Karol Wojtas, PTH O/Limanowa

Limanowa w latach 1990-2015

Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej, fot. B. Skrzekut.

Przejazd papieża Jana Pawła II przez Limanową 1999 r., fot. F. Natanek.

Jabłoniec, fot. T. Wajda.

Do 1993 r. w Sowlinach trwała budowa kościoła parafialnego pod wezwaniem Świętego Stanisława Kostki. 16 maja 1993 roku konsekracji świątyni dokonał ówczesny biskup tarnowski Józef Życiński.
W lipcu 1997 roku w wyniku ogromnych opadów Limanową nawiedziła powódź porównywalna do z 1934 r. Wezbrane wody wyrządziły w mieście duże zniszczenia w infrastrukturze, zalanych zostało wiele budynków. Po powodzi uaktywniły się osuwiska niszcząc domy, drogi i infrastrukturę miejską.
W 1998 roku w Polsce wprowadzono reformę administracyjną kraju. Od 1 stycznia 1999 r. Limanowa znalazła się w województwie małopolskim. W wyniku reformy administracyjnej Limanowa stała się ponownie siedzibą władz powiatu limanowskiego. Dawne zabudowania Browaru Marsów po gruntownym remoncie stały się siedzibą Starostwa.

16 czerwca 1999 r. w drodze z Krakowa do Starego Sącza na rynku w Limanowej zatrzymał się Ojciec Święty Jan Paweł II. Papieża w przed limanowską bazyliką witał biskup Piotr Bednarczyk (1914 – 2001). Jan Paweł II pobłogosławił mieszkańców miasta i udał się w dalszą drogę.

W latach 1997 – 1999 społeczeństwo Ziemi Limanowskiej wzniosło na Miejskiej Górze Krzyż Milenijny. Ten 37 metrowy krzyż stał się kolejnym symbolem miasta. Kamień węgielny wmurowano 3 października 1998 roku. Krzyż został poświęcony 1 sierpnia 1999 r. przez ówczesnego biskupa tarnowskiego Wiktora Skworca.

W maju 2010 r. ponownie Limanową nawiedziła powódź wyrządzając liczne straty i uaktywniły się znów osuwiska.
W ostatnim czasie Limanową rozsławiła swymi sukcesami drużyna piłkarska Limanovia, miasto znane też jest z między innymi z kilku ważnych cyklicznych wydarzeń sportowych jak: Ekstremalny Maraton Pieszy „Kierat", Międzynarodowy Bieg Górski „Limanowa Forrest".

W grudniu 2014 roku uroczyście obchodzono 100 rocznicę bitwy pod Limanową. Odbyła się wtedy sesja naukowa, otwarto kilka wystaw. Kulminacją obchodów była inscenizacja bitwy na wzgórzu Jabłoniec oraz oficjalna uroczystość państwowa na cmentarzu wojennym. Według danych z 2013 roku Limanowa ma 15 133 mieszkańców, powierzchnia miasta to 19 km2. Obecnie miastami partnerskimi Limanowej są: Dolny Kubin (Słowacja), Wathlingen (Niemcy), Truskawiec (Ukraina), Nagykallo (Węgry), Niles (USA), Mrągowo (Polska).

Autor: Karol Wojtas, PTH O/Limanowa

Serdecznie zapraszamy na uroczystości jubileuszowe

450-lecia nadania Limanowej praw miejskich

Program:

11 kwietnia 2015 r. (sobota)

godz. 17:00 - sala widowiskowa Limanowskiego Domu Kultury

INSCENIZACJA HISTORYCZNA

„Nadanie Limanowej praw miejskich przez Króla Zygmunta Augusta"
przygotowana przez uczniów Zespołu Szkół Samorządowych Nr 1

UROCZYSTA SESJA RADY MIASTA

podjęcie uchwał:

1/w sprawie ustanowienia święta miasta
2/w sprawie przyjęcia hejnału miasta,
3/ w sprawie nadania Honorowego Obywatelstwa Miasta Limanowa Ks. Biskupowi Andrzejowi Jeżowi – Rodakowi Limanowskiemu

KONCERT JUBILEUSZOWY „Limanowscy artyści miastu"

W programie m.in.: Jadwiga Postrożna, Marta Piszczek, Łukasz Jemioła, Orkiestra Dęta „Echo Podhala" oraz Regionalny Zespół „Limanowianie"

12 kwietnia 2015 r. (niedziela)

UROCZYSTE MSZE ŚWIĘTE

z okazji 450-lecia miasta we wszystkich parafiach miasta:
godz. 12:00 - Bazylika Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej
godz. 10:30 - Parafia pw. św. Stanisława Kostki w Sowlinach
godz. 11:00 - Parafia pw. Wszystkich Świętych w Łososinie Górnej

450 lat miasta Limanowa 1565-2015

Miasto Limanowa | Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej | LIMANOWSKI DOM KULTURY | Polskie Towarzystwo Historyczne oddział Limanowa

INFORMATOR MIEJSKI
wydawca: Urząd Miasta Limanowa
nakład: 3000 egz.
druk: Drukarnia MALINOWA